

Årsskrift 2006

Årgång 14

Förord

Att vi är en resande och nyfiken förening visar årets upplaga av årsskriften. Genom att vi har ett stort gemensamt kulturellt intresse av att upptäcka och uppleva nya platser visar att vi inte enbart håller oss till Gammelstad och dess omgivningar.

Nästan alla resor har organiserats och letts av Kjell Lundholm och genom våra medlemmars studieflikt läst på ordentligt innan avresan från den traditionella platsen – kyrktornet.

Vi har nu Hans Havo som ny studieorganisatör och i dagsläget är flera cirklar på gång som förr eller senare utmynnar i en resa. Att man lätt glömmer närmiljön visar det sig när vi nu har studiecirkelar i och omkring Nederluleås historia. Där finns det en hel del att läsa in sig på och förhoppningsvis stor uppslutning.

Vår kalender uppskattades för sitt innehåll och läsvärde visar att vi inom föreningen aktivt marknadsför kulturen som en viktig kanal utåt, vi visar att vi finns till.

Vi ser fram emot 2006 som ett spännande år i alla hänseenden, studier, resor och gemenskap som för oss samman till en stark hembygdsförening.

Med detta vill vi inom redaktionskommittén tacka våra resande medlemmar och som den tyska skalden Matthias Claudius, (1740 - 1815) i dikten Urians Reise um die Welt skrev:

Den som gör en resa har något att berätta.

*Minnesmärket i Sävar över slaget 1808-09 mellan ryssar och svenskar.
Foto: Thorild Jordung.*

VÄSTERBOTTENSRESAN augusti 2005

Årets resa till Västerbotten har föregåtts av ett flertal studiecirkelar i ämnet. I samband med cirkelarbetet har vi fått ha önskemål om vilka resmål vi ville ha och vad vi närmare ville känna till. Kjell Lundholm har sedan som vanligt sammanställt resan och var dessutom vår guide. Resan startade den 9 augusti och avslutades den 10 augusti 2005.

Resan startade även denna gång från kyrktornet i Gammelstad. Vädret var mulet hela dagen men dock uppehållsväder.

Börje Nilsson presenterar deltagarna i den studiecirkel han har hållit i och berättar i samband med detta hur man arbetat.

Kjell Lundholm startar guidningen med att tala om temat för denna resa. Vi skall titta på och se sambandet mellan natur och kultur. Kustkultur och skogslandskultur; kustland, skogsland och fjäll, olika dalgångar – Lule, Pite, Skellefte och Ume dalgångar.

Han berättar, att Öjebyn är “syster” till Gammelstad; Piteå gamla stad 1621 flyttades 1666 till Häggholmen; kyrkstaden mycket likt Gammelstads men med traditioner av andra kyrkhelger än de i Gammelstad – Påskhelgen är “stor” i Öjebyn.

*Bussen lastad och klar inför avgången från den sedvanliga platsen - klockstapeln.
Foto: Per-Anders Johansson.*

Bonnstan i Skellefteå. I slutet av september år 1835 utbröt eld - man gissade på mordbrand, sedan några fattiga tagit sig in i ett stall för att värma sig - och de flesta stugorna brann ned. Inte mindre än 650 bönder bad att få bygga upp nya kyrkstugor strax efteråt och 1837 kunde den nya staden ta form. De stugor som klarade sig flyttades så att staden utsträcktes åt öster till det läge den har idag. Foto: Thorild Jordung.

Pitebygden – vi är inne i en industribygd, där många sågar funnits av den gamla standarden. Här finns också lämningar av bronsålderskultur. Det synes bli ett stenröse från bronsåldern söder om Hortlax. Det är från 1500 – 500 f Kr. Namnet på byn Hortlax betyder “hundviken” och har befolkats av finsktalande människor, som kom hit över havet på 1200-talet.

Vi passerar länsgränsen mellan Norrbotten och Västerbotten och ett “järnmärke” som talar om när indelningen gjordes mellan gamla landskapet Västerbotten och nya Norrbottens län. Delningen skedde år 1810.

När vi kommer till Kåge kan vi från vägen skåda gamla repslageriet där. Det är ett långt rött hus som uppfördes på 1660-talet för att kunna slå långa rep till segelfartygen. Det fanns planer på att Kåge skulle bli stad – Hedvigsstad – under Karl XI:s tid.

Skellefteå blev stad på 1840-talet, benämnes ofta för “guldstaden” på grund av guldfyndigheterna i Boliden. Rönnskärsverken utanför Skelleftehamn anrikar guldfyndigheterna från Bolidengruvorna.

Skellefteå har också en kyrkstad kallad "Bonnstan". Äldsta anteckningar om den är från 1637. Den eldhärjades men byggdes åter upp. Ombyggnad skedde 1850, varvid varje stuga fick fyra kamrar. Området är planerat med gator och ligger nära älven. 1817 års kungliga brev gäller även här. "Bonnstan" äges av en stiftelse, som håller ordning på gator, vägar och cykelstigar inom området. 1977-86 renoverades "bonnstan" för att behålla prägeln från 1850-talet.

Skellefteå landsförsamlings kyrka besöktes sedan. Äldsta partiet är från 1500-talet och utbyggdes i slutet av 1790-talet. I Skellefteå storsocken fanns ej särskild lappmark eller birkarladistrikt. Landsförsamlingens kyrka är stor, ståtlig och vacker.

"Lejonströmska bron" från 1736 över Skellefteälven är landets längsta träbro.

Vi åker vidare till Burträsk, där vi äter lunch i Burträsk världshus. Vi besöker dock inte "Ostens hus", där Västerbottensosten tillverkas.

Kjell berättar, att här i Västerbotten finns också rundlogar men här med en särskild påbyggnad ett litet "hus", där det tröskade kornet förvarades. Det var till skydd för råttorna man gjorde denna påbyggnad. Dessa rundlogar kallas för "burträskmodellen".

Skellefteå kyrka. Foto: Göran Jordung.

Skellefteå kyrka och det vackra altaret.
Foto: Göran Jordung.

Vi stannar till vid Burträsk kyrka, där det också var marknadsplats. Gamla kyrkan brann 1945. Den nya kyrkan byggdes 1947. Kompositören Wilhelm Pettersson-Berger är född här. Vad beträffar kyrkstugor finns blott en kvar här, övriga har brunnit.

Vi åker genom trakterna vid Bygdsiljum, som är en gammal jordbruksbygd. I närheten finns en björkallé – en mil lång. “-siljum” är dagligform av “sel”, som betyder lugnvatten. I samband med detta berättar Kjell om olika träd, bl a om granen. Den har invandrat österifrån c:a 1000 f kr. I Tornedalen finns “Altai-granen”, hög och spetsig med korta grenar, som lutar nedåt. Detta för att klara snötyngden.

I Vindelns beser vi den stora gamla kyrkan, byggd i gotisk stil, som uppfördes under stambanans utbyggnad. Det bodde då här mycket folk, varför kyrkan byggdes extra stor för att rymma alla människor. Trots att befolkningen minskat betydligt och man byggt en mindre kyrka, används dock den stora vid särskilda högtider.

Så kommer vi då till LYCKSELE, som blev välkänt under 1950-talet vid de arkeologiska utgrävningarna vid bl a Juktån. Lycksele blev stad på 1940-talet. Vi besöker Gammlplatsen, där en marknadsplats anlades innan märkta gränser mot Norge kom till. Det var efter beslut c:a 1606 av Karl IX och hans lappmarkspolitik, som detta skedde. Marknadsplatsen var dock långt före detta i bruk. 1947 blev

*Skönhet i norr lockar. Vindelns kyrka utsågs till Sveriges vackraste 2004 av veckotidningen Året Runt.
.Foto: Göran Jordung.*

Margaretakyrkan används sommartid och har stor betydelse för platsen. Den byggdes 1973 och är en rekonstruktion av en äldre kyrka, uppförd 1736. Foto: Göran Jordung.

Gammlplatsen friluftsmuséum dit man flyttade gamla byggnader samt uppförde ett skogsmuséum.

Kyrkan på Gammlplatsen heter "Margaretakyrkan" är från 1973 och har fått namn efter en samekvinna, som verkade för kristendomens spridning. Byggnaden påminner om Lyckseles andra kyrka från 1736. Låset i porten användes i den gamla kyrkan. Övernattning skedde här i vandrarhuset "Duvan".

Nästa dag fortsatte vi ner mot Umeå efter "Blå vägen". Vi passerar byn Granö, där det hållits marknad långt innan man hållit marknad i Lycksele. Marknaderna har flyttats allt efter det den fasta befolkningen flyttade inåt landet.

I Örträsk västerut från Granö räknat finns en finsk bosättning och kultur kvar. Det var s k svedjefinnar som kom från Finland över Kvarken. Motsvarande finns i Österbotten i Finland en svensk bosättning av folk från gamla Storhålsingland. Inslaget ger påvisning om genetiskt ursprung.

Här passerar vi Vännäsby – Spöland, där jordbruksmarken är invallad till skydd mot älven. Det händer, att marken översvämmas vid högt vattenflöde. I Spöland har funnits ett skiljeställe för flötningen. Här har man också s k "storhässja", ett skrytbygge för att påvisa hur gott ställt man hade det.

Vi besöker därefter Stornorrfors kraftanläggning. Där har man funnit 8. Årsskrift 2006
hällristningar från 2400 f Kr. Det finns en s k "tidsvandring" efter spången. De

1955 köpte holmöprästen Sigfrid Landin den gamla kyrkobyggnaden, som sedan förvärvades av Stiftelsen Västerbottens museum. Kyrkan fördes till Gammlia, där den återuppfördes på sin nuvarande plats och restaurerades. Helena Elisabeth återinvigdes 1958 av dåvarande biskopen i Luleå stift, Ivar Hylander.

flesta av oss gick ner till hällristningarna i ösregnet.

Det regnar mest hela denna dag. Man kan datera hällristningarna ungefär vid tiden för pyramidernas tid i Egypten.

Baggböle har gett namn åt epitetet "baggböleri". Man avverkade olovligt skog för bl a staten. Vattensåg har funnits vid älven men revs, när de nya ångsågarna började användas. Ett "arboretum" finns vid herrgården. Det består av olika träd, även de som normalt ej finns här uppe.

Efter allt detta var vi redo för lunch. Den intog vi i Brännlands värdshus, i grunden en rotebondegård. Den är först utbyggd till café men sedermera till restaurang och värdshus.

Fortsatte sedan färden till Umeå, där vi besökte Gammlia, som bl a innefattar Västerbottens museum samt friluftsmuseum. Den gamla kyrkan på området "Helena Elisabet" från 1700-talet har ursprungligen funnits på Holmön utanför Umeå. Den har stått öde i många år men förvärvades sedermera av länets hembygdsförening och flyttades till Gammlia. Gammlia betyder "gamla staden" och brändes och förstördes samtidigt med Luleå stad 1808-09.

Sävar var nästa anhalt. Där utkämpades ett slag under 1808-09 års krig mellan

Hällristningarna i Stornorrfors upptäcktes så sent som 1984. De flesta av de 60 ristningarna föreställer ålgar. Foto: Göran Jordung. Vi stannade vid en förnämlig informationstavla ang. detta slag. Slagfältet är utmärkt med ett minnesmärke i gjutjärn. Sävargården, som användes omväxlande av svenskar och ryssar till administrativ byggnad, är flyttad till Gammlia.

Ratan var en gång sk stapelhamn för hela Norrland. Norrlandshamnen var central hamn för varor från Umeå och alla städer norr därom och anlades 1767, samma år som tullkammaren också upprättades i Ratan. Här anlades också "mareografen", en mätstation för landhöjningen. Man hade på 1700-talet upptäckt på flera ställen i Sverige, att "vattnet sjönk" eller "landet steg". Gamla mareografen har tagits ur bruk men en ny finns i ett betonghus i Ratan.

Vi besökte också Lövånger med sin kyrkstad med anor från 1600-1700-talet, som numera är STF's vandrarhem och sköts av en stiftelse. Lövångers kyrka uppfördes i slutet på 1400-talet.

Så anträdde hemfärden mot Luleå och Gammelstad. Under tiden berättade Barbro Candestål om "Ersnäsbaronen". Det var en herre vid namn Clas Samuel Lübecker, baron, som år 1818 gifte sig i Lövånger med Britta Maria Johansdotter, f 1786 i Bjurträsk. Lübecker hade deltagit i krigen i Sävar som generalvagnmästare, fick uppdrag 1810 att flytta till Selets bruk. Där tjänstgjorde Britta Maria som uppapperska och köksa. År 1817 blev Lübecker tulltjänsteman i Lövånger. År 1823 köpte han Ersnäs nr 11 – kallas isi Barons".

På Stackgrönnans båtmuseum finns Sveriges största samling av båtmotorer. Foto: Göran Jordung.

Mareografen uppfördes 1891 för att mäta vattenståndet i Ratans hamn. Foto: Göran Jordung

Vaktpost utanför informationstavlorna om slaget vid Sävar 1808-09. Foto: Göran Jordung.

Vid Baggböleforsen i Umeälven låg Västerbottens största industrisamhälle vid mitten på 1800-talet. Här fanns ett av landets största sågverk men en arbetsstyrka på 150 man. Herrgården uppfördes 1840. Området hyste arbetarbaracker, skola, stall och ladugård. Som mest bestod "Baggböle kungarike" av ca 250 personer.

Vi stannade också vid Stackgrönnan utanför Skellefteå för att få se båtmuséet, som finns där. Detta var dock stängt så Kjell berättade om sjöfartskulturen av yngre datum. Därefter skyndade många av oss att inmundiga räkmackor, som är känt som specialitet på Stackgrönnan.

Väl hemma i Gammelstad regnade det fortfarande något. En minnesvärd resa var tillända och vi tackade och kramade om varandra för en trevlig och innehållsrik resa.

Thorild och Göran Jordung

Kringlan - Skellefteå museums logotyp.

I anslutning till Gammlia ligger även Västerbottens museum. Foto: Thorild Jordung.

Vid hållristningarna i Stornorrfors har man spångade leder fram till objekten. Foto: Thorild Jordung.

Västerbottensresan 2005 - Foto: Per-Arne Johansson

KUNGSGROPEN

Platsen
Första gången i historien byggdes denna kyrka på en plats som tidigare varit en kyrkogård. Detta gör att kyrkans grundläggning är byggd på ett mycket hållbart underlag. Detta gör att kyrkan har stått kvar sedan dess och fortfarande är i gott skick. Detta gör att kyrkan är ett mycket värdefullt historiskt minne som vi bör värna om.

Vad är graven ett?
Detta är en grav som har byggts upp över kyrkans grundläggning. Detta gör att graven är byggd på ett mycket hållbart underlag. Detta gör att graven är ett mycket värdefullt historiskt minne som vi bör värna om.

Platsen har ett stort historiskt värde och är ett mycket värdefullt historiskt minne som vi bör värna om.

Gravens historia
Gravens historia är mycket intressant och ger oss en insikt i kyrkans historia. Detta gör att gravens historia är ett mycket värdefullt historiskt minne som vi bör värna om.

Västerbottensresan 2005 - Foto: Per-Arne Johansson

Vintervärme 2005

Föreningen deltog i samarbete med studieförbundet Sensus i Kyrkans hus där vi visade upp vår verksamhet. Ingrid Ytting, Per Pesula och Lena Blomkvist målar kyrkstugor. Besökarna bestod av Olle Blomkvist, Inger Larsson, Astrid Sundberg, Stig Bernhardsson, May Johansson samt en okänd. Foto: Thorild Jordung

Börje Nilsson besöker utställare från föreningen Frostheim. Foto: Thorild Jordung.

Från vår studiecirkel 4 pitebor

Stig Bernhardsson, Birgitta Lindwall, Barbro Candestål, Margareta Oja, May Johansson, Tage Ranängen (studieledare) och Göran Jordung.

Foto: Thorild Jordung.

Historier från byarna

Skvalpträ

När brunnarna sinade, körde man vatten i trätunnor från sjön. För att vattnet ej skulle stänka över, lade man ett löst trälock, eller brädbitar i tunnan, det var detta som var skvalpträ.

En man och hans hustru var på besök hos en granne. Manen var känd för att överdriva i vissa frågor, hans hustru var vederhäftigare och försökte stävja överdrifterna. Grannen som deltog i samtalet sa sedan:

“Det är tur att han hade skvalpträ’t med sig”.

Insänt av Birger Nilsson

Kulturresa i Kalix älvdal sommaren 2005

Efter vinterns studiecirkelar i ämnet Kalix älvdal var vi 49 resenärer som den 28 juli med buss gjorde en rundtur till kulturbygderna i nedre delen av älvdalen. I resegruppen fanns även medlemmar ur Sundoms hembygdsförening. Resdagen omfattade byar och platser med medeltida anor vad gäller bebyggelse och människors försörjning.

Vår guide under resan var Kjell Lundholm, som gjort många resor med oss i Nederluleå hembygdsförening. Han tar oss med till olika platser, som få av oss besökt tidigare, för att visa och berätta om den historia som finns i vårt eget län. Kjell brukar säga att man ofta är hemmablind.

Från kyrktorget i Gammelstad åkte vi mot Kalixbygden och Pålänge å, där ett gammalt kvarnområde med skvaltkvarnar funnits.

Vi fortsätter resan mot Storöhamn, en kustby som främst levt på fisket och i viss mån jordbruk. Det goda fisket i havet och de skyddade hamnlägena gjorde att byn befolkades tidigt av ett fiskande och boskapsskötande folk. Det var främst lax, strömming och siklöja som fiskades. När den första bebyggelsen tillkom vet man ej med säkerhet. I skriftliga källor nämns byn första gången år 1539 som en del

Storöhamn fiskeby där det mesta av den fisk som fångas vid kusten tas om hand. Det är bl.a. härifrån som en del av den välkända löjrommen och surströmmingen kommer. Här den gamla hamnen.
Foto: Karl-Otto Hansson.

Pålänge å rinner vacker genom skogen. Förr har det funnits ett kvarn område med skvaltkvarnar. Foto: Karl-Otto Hansson.

av byn Ryssbält och 1547 som egen by. På äldre kartor ses ett sund i områdets norra del benämnt Kompanasund. Sannolikt är att det var vid detta sund, som mötet mellan biskoparna i Åbo och Uppsala år 1347 skedde. Mötet tillkom för att bestämma var stiftsgränsen skulle gå.

På Storön är marken mycket kalkrik och i den jordmånen trivs framför allt orkidéer. Här finns 9 olika sorter, varav en är Nornan. Det finns en rik flora runt Kalixälvens stränder. Några arter är strandveronika, ängsruta och sumpvial. Under 1970-talet var Storön en av de viktigaste fiskehamnarna längs kusten. Idag har ön en fiskefabrik som tar hand om den dyrbara löjrommen och gör inläggningar av Storö surströmming. En delikatess för oss Norrbottningar.

Inom Kalixområdet finns många fornlämningar i form av hyddbottnar, gravar och kokgropar. Under 1800-talet när sågverksindustrin blomstrade byggdes flera herrgårdar i bygden, två av dessa är Filipsborg och Björkfors. Kalix har därför kallats för "Herrgårdsbygd". Björkfors byggdes år 1833 av familjen Bergman som utvecklat ett mönsterjordbruk i Björkfors. Filipsborg byggdes av sågverksägare Svanberg år 1890 och är utsirad med mycket snickarglädje.

Trots den gråmulna dagen med en och annan regnskur, var resenärerna på gott humör och förväntade sig mer att se och uppleva under resten av resan. Vår

lunch var inbokad på Hotel Valhall och som sig bör i en fiskrik bygd serverades vi lax med romsås och potatis - en uppskattad maträtt.

Att besöka minst en kyrka är en stående tradition på våra resor, så även denna gång. Det var dags att besöka Kalix kyrka, Sveriges nordligaste medeltidskyrka. Under första hälften av 1400-talet började uppförandet, men något säkert datum när kyrkan blev klar vet man inte. Första gången kyrkan nämns i skrift är år 1472, det år då församlingen besöktes av ärkebiskop Jakob Ulfsson Örnfot. Då utfärdade biskopen ett avlatsbrev samtidigt som han invigde altarskåpet. En målning från Jakob Ulfsson finns i koret i Nederluleå kyrka.

I gamla tider begravdes människor inne i kyrkan. Strax innanför kyrkdörren ligger kyrkbruden begravnen. Det är en 8-årig flicka som dog 1816 och begravdes klädd som brud i vita kläder. Kroppen är fortfarande välbevarad. I vapenhuset finns en gjuten gravhäll från 1740 över bergmästare Seger Svanberg och hans hustru.

Bussresan fortsatte nu på Kalixälvens östra sida. Här i området finns sex medeltida kustbyar. Det är Gammelgården, Månsbyn (Karmansbyn i 1543 års jordabok), Rian, Bondersbyn, Börjelsbyn och Kamlunge. I Månsbyn slöts ett fredsavtal mellan ryssar och svenskar år 1808.

Många av de ursprungliga gårdslägena är fortfarande bebyggda och består av gårdsmiljöer med Norrbottengårdar, ladugårdar och timrade uthus. De bördiga markerna och fisket i älven var mycket viktigt för befolkningen. Gammelgården är den äldsta av byarna och Bondersbyn har den bäst bevarade bystrukturen.

Det är en mycket vacker bygd vi reser igenom och med Kjells berättande blir allt det gamla levande igen.

Resan går vidare upp mot Kamlungeforsen. Namnet har samiskt ursprung och betyder "den sneda forsen". Här har sportfiskare sitt paradiset av vildlax, harr, öring och sik. Tidigare var patafisket utbrett i Kamlunge, men idag är hävning av sik vanligast. Vi tog en liten paus vid forsens brusande vatten och såg en man som hävade sik. Han hade god fiskelycka och fångade snabbt en sik i håven!

Snart närmar vi oss mina hemtrakter i Överkalix. Här är det gammal kulturbygd som vi åker igenom, byarna Svartbyn och Grelsbyn, två av de största medeltida byarna vid Kalix älv. När man kommer till Överkalix kan man fortfarande höra den ålderdomliga dialekt som talas där. Jag ville ge mina reskamrater ett litet "smakprov" på hur dialekten låter och läste ett stycke ur ett häfte på Överkalixmål, som jag återger här följer (inklusive en översättning till "svenska" för er som inte riktigt förstår):

MåRsn fress.

- Men vâi, vâi, in tuKen äintjeli stækker se måRsa föRst ge:ngga na sa: fressn. He vär in mârja ett ioL-heLjen. He vär hâofâTiT källt å ne he snitt o na:Ta. ÅllaRs vär e wäitt. MåRsa skol går eT veiro å he vär da na väRtt väis in föRskrettjeliT mäir fress, so saT oPa hePeRs-bråono. He vär hän a kâ:le "stækkeRn". Fressn sa:uTi tjelinggen so kâm ivi gå:Lo.

- HuRst a jer fälli? TainKt n. He jer nåo best föRsäi si! MåRsa stellt fra si vera-stjiLja å birrt a praTa ve fresso.

- Skå do äint koma häiT sö ji fa kLa: di? Huoa, wå källt e jer! Fråos do äint? Kânsi do jer håonggra?

MåRsa dråo si nembran hePeren å tainktes fa uTi fress-stäckero so sa äoT sö frusin. Men kätta si:nTe a undi hePeren å seran sa: äint måRsa nå äinne en to gröin öi so löist undi heperen.

Mormors katt

- Men oj, oj, oj en sån ynkelig stackare, sa mormor första gången hon såg katten. Det var en morgon efter julhelgen. Det var mycket kallt och det hade snöat under natten. Överallt var det vitt. Mormor skulle gå efter ved och det var då hon blev varse en förskräckligt mager katt, som satt på bron till härbret. Det var honom hon kallade "stackaren". Katten såg på kärringen som kom över gården.

- Månne hon är farlig, tänkte han. Det är nog bäst att se sig för.

Mormor ställde ifrån sig vedkorgen och började prata med katten.

- Ska du inte komma hit så jag får klappa dig? Usch så kallt det är, fryser du inte, kanske är du hungrig?

Mormor drog sig närmare härbret och tänkte få tag i kattstackaren, som såg så frusen ut. Men katten slank iväg under härbret och sen såg mormor inte något annat än två gröna ögon, som lyste under härbret.

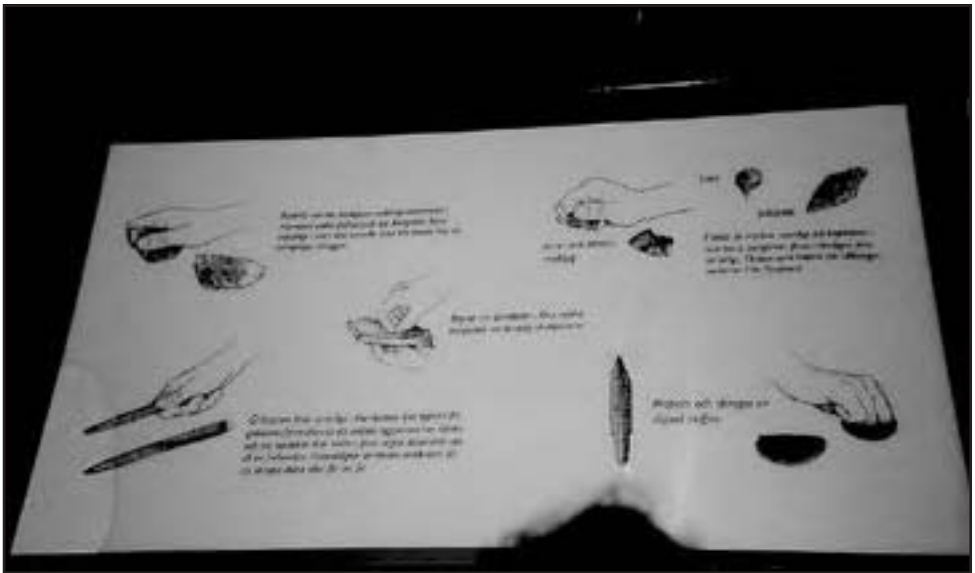
Förutom Överkalixmålet finns det ytterligare två ålderdomliga dialekter i Sverige, Älvdalsmål i Dalarna och en dialekt på Fårö, Gotland.

Vi fortsätter att följa älvens sträckning för att ta oss upp till Jockfall och sen till stenåldersboplatsen Lillberget uppströms Gyljen. Jockfall är Kalixälvens mäktigaste tröskel, med en fallhöjd på nio meter. Här har fiskelagen lagt ner sina nät mitt i det skummande vattnet sen början av 1600-talet. Fiskerätten fick byn 1652 som gåva av Drottning Kristina. Det är en speciell metod som används vid fisket i fallet. Här finns numera en laxtrappa som hjälper lax och öring förbi fallet och många sportfiskare längs älvens stränder prövar fiskelyckan.

Lillberget, en 6000-årig stenåldersboplats som upptäcktes 1990 låg vid en havsvik i ett forntida skärgårdslandskap och det är svårt att föreställa sig detta när man idag besöker platsen. Här fanns gott om fisk, säl och vilt för människorna att leva av. De märkligaste fynd som hittats här är krukskärvor där mönstret har tryckts med en kam (kamkeramik). Även fynd av flinta (bland

Den hittills mest unika stenåldersboplatsen Lillberget i Överkalix.. Boplatsen är 6000 år gammal och det som gör den unik är fynden av kamkeramik och rödockra. Foto: Emma Pesula.

På bland annat informationstavlorna går det att läsa om de mandelformade pilspetsarna i rysk flinta och krukskärvor, typisk för den kamkeramiska kulturen. Foto: Emma Pesula.

annat pil- och spjutspetsar) har hittats vilket visar att kontakter österut har förekommit.

Det finns mycket mer att se, lära och uppleva i min "egen" bygd och varje gång finns där något nytt.

Nu lider resdagen mot sitt slut och bussen vänder mot Gammelstad igen. Tack alla för gott resällskap och vi tackar även vår guide Kjell för hans kunskaper och berättarkonst.

Emma Pesula

Källförteckning

Norrbotten värt en resa

Vårt hävdade Norrbotten

Norrbottnens synliga mistoria

MåRsn fress" Rut "Puck" Olsson

Resenärerna samlade invid den blomsterfyllda forsbåten i Jokkfall. Foto: Emma Pesula.

GUIDERESA 30 maj 2005.

Årets guideresa minns jag särskilt som mulen och kall. Vi hade denna gång otur med vädret men vad gör väl det, när man som vanligt kan insupa en hel del historik under färden. Vår prominente guide Kjell Lundholm lär oss alltid något nytt. Det är synd, att man inte har en dator inbyggd i sitt huvud, där man kan lagra all kunskap som Kjell förmedlar.

Resan började som vanligt vid kyrktornet i Gammelstad. Vi som guidar i föreningens egen kyrkstuga bjuds på resan och vi får lära oss mycket, som vi senare kan förmedla till intresserade besökare i visningsstugan. Vi var 42 personer, som följde med på resan.

Vi besökte först Råneå hembygdsgård, där vi blev varmt mottagna och guidade av hembygdsföreningens medlemmar. Hembygdsgården är från 1640-talet och var en sk tolvmansgård. Den har skänkts av Karl Emil Lidman, f 1879, d 1949. På gårdstunet finns ett flertal byggnader samt bl a en tröskvandring. Gården är en sk "fullsutten gård", d v s en gård med stor bärighet att försörja en familj.

Färden fortsatte till Råneå kyrka. Intill kyrkan finns tyvärr inte många kyrkstugor kvar. Nuvarande kyrka är byggd på 1850-talet. Folkmängden hade

Hembygdsgården "Lundströms gård" är från 1700-talet. När hembygdsföreningen bildades 1954 köpte man denna fastighet som idag består av bagarstugan Klapphällskroger, stall med tröskloge, bodar och gårdssmedja från Böle. Mitt i bilden tröskvandringen. Foto: Thorild Jordung.

Råneå hembygdsförening har en stor föremålssamling i huvudbyggnaden. Foto: Thorild Jordung.

Herrgården är byggd kring sekelskiftet 1700-1800. Den ersatte den envåningsbyggnad som under 1700-talet utgjorde Meldersteins Herrgård. Byggnaden har genomgått flera renoveringar. Foto: Thorild Jordung.

ökat betydligt, så den gamla kyrkan blev för trång. För kyrkoplikten och det noga kontrollerade kyrkobesöken behövdes en större kyrka. Den första kyrkan i Råneå byggdes redan på 1640-talet och ersattes av en kyrka c:a 1750 men ersattes redan efter 100 år av nuvarande kyrka. Kyrkans inredning och placering av altaret och predikstol är litet ovanligt, eftersom altaret är placerat i mitten av långsidan. Altarskulpturen tillkom 1957 och är utförd av skulptören Erik Sand, Strängnäs.

Då vi passerar Prästholmens by, som är från 1400-talet, berättar Kjell, att kalkbrottet ej fungerar numera. Kalk bröts för att bönderna själva försökte göra eget kalk till jordbruket. Man bröt kalken i Råneåtrakten. Kalk, marmor och dolomit är samma sak.

Vid Meldersteins bruk tog vi fikapaus ute på gårdsplanen. Omkring 1730 upptäcktes en malmfyndighet i Gällivare socken och detta blev den direkta orsaken till Meldersteins bruks utveckling. Efter upptäckten beslöt den förmögne adelsmannen Jonas Meldercreutz år 1741 att tillsammans med den yrkeskunnige Steinholz anlägga ett järnbruk i Orrbyn, nära kusten. Bruket fick sitt namn efter de båda delägarna.

Merkantilismen infördes med hantverk för att tillverka och sedan exportera varor. På 1730-talet kollade man här järnmalmstillgångarna bl a med hjälp av Carl von Linné. Det innebar en omvälvning i rikets ekonomi. I Melderstein skedde omvandling av stångjärn till järnprodukter.

Endast herrgården från 1800-talets mitt finns kvar och äges nu av ättlingar till Tingvall, som upptäckte malmfyndigheterna i Gällivare.

Färden går vidare till Lassbyn, som förklarats till "Årets by år 2003". Vi intog lunch där i Lassbygården, kyrkan i Pålern.
Foto: Thorild Jordung

Interiörbild av altaret i Pållems kyrka. Foto: Thrild Jordung.

en storslagen lunch med massor av olika sorters mat. Lassbygården var en B3-skola, berättar Kurt Erik Strand. Den ägs och förvaltas nu av Lassbyns hembygdsförening. I den övre våningen är inrett några rum, som man kan hyra för övernattnig.

Efter en lång färd genom skogrik trakt nådde vi samhället Pållem. Där har tidigare bott mycket folk och en lantmannaskola samt arbetsstuga har funnits här. Namnet Pållem är lapskt. En vacker träkyrka finns här och vårdas trots att befolkningen sjunkit markant. Kyrkan byggdes i början av 1900-talet och den första prästen – Georg Bergfors – kom hit 1906. En av de första orglarna, som byggdes av Grönlunds Orgelfabrik i Gammelstad, är placerad här i kyrkan. Byn var väl utbyggd och befolkad under flera årtionden men har nu avfolkats och här bor nu endast c:a 10 personer år 2005. Befolkningen lever i huvudsak av skogsrenskötsel.

Tillbaka via Mårdsel och Lakaträsk järnvägsstation nådde vi sedan gamla marknadsplatsen i Edefors. Här bedrevs livlig tjärmarknad under slutet av 1800-talet. Här startades ett kanalbygge, som pågick under 1860-talet fram till 1866. Kanalbygge pågick också i Bodentrakten och det benäms ofta som "engelska kanalen", eftersom det var ett engelskt bolag, som startade byggena. Bolaget hade för avsikt, att slussa varor förbi forsarna. Under marknaden 1865 startade arbetarna ett uppror mot de sociala förhållandena. Relationerna mellan kanalarbetarna och ortsbefolkningen var ej heller bra. Vid stort bruk av

Resans måltidsuppehåll var i Lassbyns hembygdsgrd. Ingegerd Sjölander t.v. och Karin Andersson lagade och serverade samt dukade upp ett mycket omfattande lunchbord. Foto: Thorild Jordung.

brännvin blev oroligheterna så omfattande, att man tillkallade militär, som slog ner upproret. Man kallar därefter upproret för "Edeforsupproret". Hela företaget lades ner 1866 p g a penningbrist.

Det var här också livlig ångbåtstrafik i älven. Om man läser Eivind Johnssons bok "boken om Olof", så var han biografmaskinist på marknaden här.

Laxholmen besöktes ej denna gång. Den har vi tittat på vid titigare resor. Fisket i laxforsen benämnes som "herr-, fru- och frökenfiske" och var ägnat adeln. Fisket här samt vid Småskären i Luleå skärgård förlänades av drottning Kristina till borgarna i Luleå nystad på 1650-talet. Husen på Laxholmen är från 1650-talet.

Harads besöktes ej särskilt men Kjell berättade, att det här fortfarande finns en levande föreläsningsförening. Naturfotografen, läraren och föreläsaren Arne Blomgren bodde i Harads.

Så var vi åter i Gammelstad. Frusna men med ny värmande kunskap tackar vi vår guide.

Thorild och Göran Jordung

Vad är detta för "pryl"

Linnea Larsson, Råneå håller i handen ett mystiskt föremål. Vad används det till? Har någon vetenskap om detta, så hör av er till någon av oss i styrelsen.

Julmarknaden 2005

I Perihanschagården stod doften av nybakade anisbröd tätt. Lena Blomkvist svarade för detta. Foto samtliga bilder: Rolf Johansson

Höstmötet i Sundom

Sundoms hembygdsförening stod som värd när föreningen förlade sitt höstmöte till Sundom. Else-Britt Lindblom t.h höll ett föredrag om byns historia som tydligen verkar vara en av de äldsta byarna. Ordföranden Stig Bernhardsson t.v tackade Else-Britt Lindblom för arrangemanget och fick som gåva föreningens nya almanacka. Foto: Rolf Johansson.

Utlokaliserat styrelsemöte

Styrelsen hade i år förlagt styrelsemötet till byn Holsvattnet. Här är styrelsen uppradad utanför byahuset. Bakom kameran stod Rolf Johansson.

Historier från byarna

Fotboll

En gammal man var åskådare vid en fotbollsmatch. Han visste inte vilka regler som gällde. Han sade:

“Varför skall dom strida om bollen, dom kan väl ha en var”

Insänt av Birger Nilsson, Gäddvik.

Historier från byarna

Jul

En soldat på väg hem från Notvikens exercisplats. När han kom hem till Bälinge hade han en mil kvar att gå. Det var nära jul och han tänkte väl säga –det är långt mellan Alviksträsk och Bälinge, men det är långt mellan jul och Bälinge....

Husköp

En man köpte ett hus i Persön, hans kompis var ironisk och kommenterade köpet.

“Ja huset i Persön står på tjälksjutande mark, så snart är det på väg till Börjelslandet!”

Husbygge

Två grannar lade in anbud på ett bygge. Den yngre mannen fick budet, han hade ett lägre bud. Den äldre var inte glad och sade:

“Kom ihåg gosse, jag har byggt fler hus än vad du har sett!”

Insänt av Birger Nilsson, Gäddvik

Innehållsförteckning

Västerbottensresan 2005 <i>Höran och Thorild Jordung</i>	4
Bilder från Vintervärme <i>Foto: Thorild Jordung</i>	16
Kulturresa Kalix älvadal <i>Emma Pesula</i>	18
Årets guideresa <i>Göran och Thorild Jordung</i>	24
Julmarknaden 2005 <i>Foto: Rolf Johansson</i>	30
Höstmötet i Sundom <i>Rolf Johansson</i>	32

Vill Du bli medlem!

Vi är en aktiv hembygdsförening med många järn i elden. Vi deltar tillsammans med Hägnan och Världsarvet i Gammelstad i deras många aktiviteter som midsommarfirandet på Hägnan, Persmäss, marknader och mycket annat. Som medlem har du tillgång till en omfattande studieverksamhet och reseverksamhet som föreningen själv anordnar.

Du har även möjlighet att delta i visningsstugans guidningar under sommarhalvårets helger.

I medlemsavgiften på **80 kr/år** ingår även denna årsskrift.

Sätt in på postgiro **6 15 30-2** och skriv "ny medlem".

Välkommen!

Omslagets baksida: Hembygdsföreningens fönster mot Gamla Hamngatan - och världen. Foto: Rolf Johansson.

Redaktionskommitté:

*Rolf Johansson, redaktör,, Karl-Otto Hansson,
Stig Bernhardsson, Hans Havo och Thorild Jordung.
ISSN: 1650-5727*

